

GAMULINOV PRIJEVOD I. PJEVANJA DANTEOVA SPJEVA U PAKLU JASENOVCA (1944)

Prije vodi ulomaka, pojedinih dijelova i cjeline Danteova spjeva *Božanstvena komedija* imaju dugu povijest u hrvatskoj književnosti, od Marka Marulića do naših dana.¹ Gledajući učestalost i kvantitetu, plodovi tih nastojanja uistinu su dojmljivi: četiri objavljena prijevoda integralnog djela, još dva objavljena prijevoda *Pakla* posebno, na desetine verzija pjevanja i epizoda raznih auktora, a da ne računamo one, što su ostale u rukopisu. Kvalitativno, hrvatsko prevođenje Danteova uzornog teksta, intenzivno po tradiciji i traduktološkim traženjima, zadovoljštinu je postignulo u iznimnom prepjevu Mihovila Kombola, na kojem je radio od dvadesetih godina prošlog stoljeća do nagle smrti 1955. Sudeći, dakle, po recepcijskim primarnim pokazateljima, naša književna kultura na primjeru Dantea potvrdila se u europskim okvirima kao iznadprosječna.

U tu časnu povorku prevoditelja valja uvrstiti i Grgu Gamulina (1910-1997), koji je za uzničkih dana u ustaš-

¹ V. Dante Alighieri, *Božanstvena komedija, Pakao*, XXVI pjevanje, prevela Ljerka Car Matutinović, »Forum«, br. 10-12, Zagreb, 2006., str. 1094-1101. Usputice, valja reći da naši komparatisti otkrivaju nove hrvatske prijevode Danteova spjeva, koje vrijedni istraživači njegove recepcije nisu poznavali (Radovan Vidović, Frano Čale, Mate Zorić). Prilog je tome i studija Irvina Lukežića, objavljena u »Forumu« br. 1-3, Zagreb, 2005., »Riječki fragmenti hrvatskoga prijevoda Danteova 'Pakla', pronađeni u ostavštini dr. Rikarda Lenca«. Prijevod je nastao u međuraću.

kim logorima² pretočio I. pjevanje *Pakla*, davši ga na svjetlo dana tekar 1989.³ Taj prijevod u literaturi još nigdje nije zabilježen, pa ni u recentnoj monografiji Ljiljane Avirović o hrvatskom prevođenju Dantea,⁴ inače temeljitoj i akribičnoj i s iscrpnom literaturom o predmetu. Grgo je Gamulin ponajpoznatiji kao povjesnik i kritik likovne umjetnosti, premda je bio i plodan pisac pripovjedaka, romana, scenarija i dramskih tvorevina; potpuno je pak nepoznat kao prevoditelj poezije s francuskog, kojem je opusu pridodao i rečeni prijevod najvećega talijanskoga i europskog pjesnika. Njegove vrsne verzije klasika francuske poezije iz XIX. stoljeća, poglavito simbolista, zastupljene su u više antologija, koje dotiču ta razdoblje.⁵ Iz Napome-

² Prevoditelj u popratnom tekstu Napomene i komentari, vjerojatno da bi izbjegnuo autoheroiziranje, navodi samo da je verzija Dantea iz 1944. U *Hrvatskomu bibliografskom leksikonu*, 4, Zagreb 1998., stoji da je Grga Gamulin »Za NDH zatočen u ustaškim logorima« (str. 570). Od njegova »forskog« suotočanina, študenta i prijatelja, Tonka Maroevića dobio sam pouzdanu obavijest da je taj prijevod Dantea nastao tijekom robijanja u Jasenovcu.

³ Dante Alighieri, *Pakao*, I. pjevanje (preveo i protumačio Grgo Gamulin), »Književna smotra«, br. 73-76, Zagreb, 1989., str. 113-119.

⁴ Lj. Avirović, *La divina traduzione*, Hefti-Università degli studi di Trieste, Milano – Trieste, 2006.

⁵ Gamulinovi prijevodi francuskih simbolista zastupljeni su u uglednim antologijama: u Ježićevoj *Antologiji svjetske lirike* (Zagreb, 1965., str. 292, 299, 304) nahodimo mu prepjev po jedne zvonjelice Nervalova, Baudelaireova, Heredia; u Šoljanovoj antologiji *100 pjesnika svijeta* (Zagreb, 1971., str. 237) jedne Nervalove; i njegovoj *Antologiji moderne poezije zapadnog kruga* (Zagreb, str. 261, 337) verzije su po jedne pjesme Verlainea i Mallarméa; triju Nervalovih u Miličevićevoj *Antologiji evropske lirike od srednjeg vijeka do romantizma* (Zagreb, 1974., str. 315, 316, 317), dok su u Tomasovićevoj isto tako tri njegove verzije Gérarda de Nervalova (*Antologija pjesništva francuskog romantizma*, Zagreb, 1998., str. 189-191).

na i komentara uz prijevode, stihoslovno i prijevodoslavno iznenađujuće stručnim, Gamulin se izjašnjuje o svojem pokušaju, koji duhovito zove *esercizio dantesco*. Valja spomenuti dvije bitne tvrdnje: prva je da kao prevoditelj »nije raspolagao ni originalom ni Kombolovim prijevodom«,⁶ što će reći da je Danteov izvornik znao naizust. Možda se to u današnje vrijeme drži iznenađujućim i začuđujućim (riječ je ipak o 136 talijanskih stihova). No, negda to nije bilo, jer su toliki ljubitelji Dantea, poglavito iz primorske Hrvatske, znali napamet po više pjevanja, neki čak i cijelu *Božanstvenu komediju*, čemu je najbolji primjer upravo Mihovil Kombol, koji bi i Danteov izvornik i svoju verziju držao u glavi, dok je ne bi potpuno izbrusio.⁷ Tek tada bi je dao u postupak tipkačici. Dakle, prevoditelj je u 34. godini života, zahvaljujući izvrsnoj memoriji (inače mi je njegov student i prijatelj akademik Maroević izjavio: »Grga je imao nevjerojatno pamćenje!«), unatoč logoraškom Hadu, transponirao stih po stih I. pjevanja *Pakla*, a da mu original nije bio na raspoložbi. Vjerojatno su stoga u njegovoj memoriji bile pohranjene čestice i Kombolova prijevoda tog pjevanja dvaput objavljena u međuraću: prvi put u »Književniku« (1928)⁸, a drugi put u revidiranoj verziji u *Primjerima iz strane književnosti* (1935); 1928. prevoditelj bijaše abiturijent sarajevske gimnazije, 1935. diplomant Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Zacijelo je, dakle, čitao Kombolov prepjev I. pjevanja *Pakla*, prije nego je on objavljen u cjelovitom izdanju *Pakla* 1948. U spomenutoj Napomeni Gamulin poriče izravnu vezu s

⁶ O. c. (bilj. 3), str. 114.

⁷ Usp. M. Tomasović, *Mihovil Kombol* (monografija), Zagreb, 2005., str. 164.

⁸ Objavio je po časopisima još pet prevedenih cjelina iz Danteova spjeva, usp. navedenu monografiju, str. 187-188.

Kombolom s jedne strane, a s druge bilježi stihove (127, 129, 136), gdje da je taj dodir izričito ostvaren. Drugim riječima, nejasan je pomalo kad govori o suodnosu svojeg prijevoda s Kombolovim, osobito kad tvrdi: »Pa ipak ono što me zanima to je *problem spontanosti*, to jest potpune nezavisnosti od bilo kojeg drugog prepjeva. Samo se po sebi razumije da mi je u *sjećanju* mogao zazvučati i koji Kombolov stih«.⁹ Pretpostavka je, nedvojbeno, u suprotnosti s aksiomom traduktološkog *problema spontanosti*, pa pitanje, koje je sâm prevoditelj nametnuo, valja raščistiti. U usporednoj raščlambi, razumljivo, poći ćemo od prvih deset tercina I. pjevanja kako one glase, naravno, u izvorniku, kako pak u hrvatskoj inačici Kombola iz 1935. i Gamulina iz 1944., zadržavši se ponajprije na izvanjskoj sastavnici i točnosti prijenosa sadržajnih sastojaka izvornika. Pri tome ćemo se djelomično služiti i Gamulinovim kritičkim i samokritičkim opaskama prijevoda, gdje je proradio i njegov polemički duh, koji ocjenjuje i sama Danteova dostignuća na pojedinim mjestima u tijeku pjevanja.

Nel mezzo del cammin di nostra vita 1
mi ritrovai per una selva oscura,
ché la diritta via efa smarrita.

Ahi quanto a dir qual era è cosa dura, 4
esta selva selvaggia e aspra e forte
che nel pensier rinova la paura!

Tant'è amara che poco è più morte; 7
ma per trattar del ben ch'î vi trovai,
dirò de l'altre cose ch'î v'ho scorte.

⁹ O. c., str. 114.